

Curt Weibull

DE DANSKA OCH SKÅNSKA VIKINGATÅGEN TILL VÄSTEUROPA UNDER 800-TALET

Orsaker och karaktär

1

Vikingatågens orsaker och karaktär är i historieskrivningen ofta diskuterade frågor. Skilda uppfattningar har gjorts gällande. I hög grad beror detta på det källmaterial, som står till buds för besvarandet av dessa frågor.

Samtida nordiska litterära källor för vikingatågens historia saknas helt. Skrivkonsten var i Norden ännu under vikingatiden endast känd av ett fåtal personer och känd i form av runor. De bevarade alsterna från vikingatiden av denna skrivkonst är inskrifter på stenar, som rests till minne av döda personer, med andra ord inskrifter på gravstenar eller minnesstenar, stundom med dold magi. Dessa ger helt naturligt inga bidrag till besvarandet av frågorna om orsakerna till vikingatågen och dessas karaktär. Det enda samtida nordiska källmaterial till vikingatågens historia som finns, är det arkeologiska. Inte heller detta ger några direkta upplysningar om vikingatågens orsaker och karaktär. Av betydelse är däremot de indirekta slutsatser, som kan dras av detta källmaterial.

Ett stort samtida litterärt källmaterial till vikingatidens historia föreligger emellertid från England, Frankerriket, Bysans och från den arabiska världen. Det västeuropeiska källmaterialet ger ett direkt svar på frågan om orsakerna till vikingatågen. Redan några av de äldsta västeuropeiska källorna, brev av åren 793—797 från Alcuin — en angelsachsare och en av de lärda vid Karl den stores hov — till angelsachsiska klostersonfund, till angelsachsiska kungar, till någon av de angelsachsiska ärkebiskoparna, ger klart besked om hans uppfattning. Alcuin skriver: ”På grund av de synder, som vi, men inte våra förfäder, begått, fruktar jag hedningarna, som seglar på vårt hav och ödelägger vårt fäderneslands kuster.” Hedningarnas framfart är för Alcuin ”Guds rättfärdiga straff för våra synder”. ”Sätt inte Er lit till vapenmakt eller bege Er på flykt.” ”Vem bävar inte för de faror, som drabbade St. Cuthbers kloster på Lindisfarne. Den enda räddningen är att söka i ett innerligare fromhetsliv och en förbättrad vandel”,

Förra året utkom *Diplomatarium danicum* I:1. Ett studium av detta är närmaste anledningen till denna uppsats.

skriver Alcuin vidare.¹ Detta Alcuins svar på frågan om orsakerna till vikingatågen har ofta upprepats av samtiden ute i Europa. Något annat svar är inte heller att vänta i skrifter om vikingatågen, som härrör från den dåtida kyrkans män, och det gör nära nog alla. Samtidens syndfullhet och Guds vrede över och hans straff för denna var för dem ett kärt och trosvisst ämne. Lika enstämmig är uppfattningen i västerländska källor om vikingatågens karaktär. Vikingatågen är rov- och plundringståg. Vikingarna själva är barbarer, som dödar människor, plundrar, bränner och förstör städer, kyrkor och kloster.

De samtida litterära västerländska källornas svar på frågorna om vikingatågens orsaker och karaktär är enstämmigt. Men det är i fråga om de förra tidsbundet och i fråga om den senare har det ansetts vara tydligt överdrivet och otillfredsställande. Vår tids historieskrivning har sökt svaret på frågorna i andra källor än de samtida litterära. Både i sentida litterärt och i arkeologiskt källmaterial.

2

Ett stort försök att ge ett bidrag till lösandet av frågan om orsakerna till vikingatågen gjordes för 100 år sedan av Johannes Steenstrup i hans i flera avseenden ännu värdefulla pionjärbete *Normannerne*. Hans uppfattning har blivit av betydelse för en följande historieskrivning. Den har väl mött opposition, men mycket av den återfinns ännu i nutida framställningar av vikingatidens historia i dessa någon gång oförändrat, men merendels jämsides med andra orsaker än dem Johannes Steenstrup trott sig finna. För att nämna några exempel är detta fallet i de framställningar, som givits av Alexander Bugge, Walther Vogel, T. D. Kendrick, Henrik Schüek, Johan Schreiner, Johannes Brøndsted, Holger Arbman, Gwyn Jones och Märten Stenberger.¹ En redogörelse och prövning av Johannes Steenstrups uppfattning är under dessa förhållanden påkallad.

Det källmaterial, som Johannes Steenstrup lade till grund för sin uppfattning, var en historieskrivning, som tillkommit under 1000-talet och närmast följande

¹ *Diplomatarium danicum* I:1, nr 6, 7, 9, 11, 13.

² *Johannes Steenstrup*, *Normannerne*, I, s. 192—261. Senare historieskrivning: *Alexander Bugge*, *Vikingerne*, II, s. 11; *Walther Vogel*, *Die Normannen und das Fränkische Reich*, s. 25; *Kendrick, T. D.*, *A History of the Vikings*, s. 21, 22; *Schüek, H.*, *Svenska folkets historia*, I, s. 183; *Schreiner, J.*, *Middelalderen. Tusen års grotid*, s. 116; *Brøndsted, J.*, *Vikingerne*, s. 21; *Arbman, H.*, *Vikingar i västerled*, s. 12; *Gwyn Jones*, *A History of the Vikings*, s. 2, 197, 200; *Stenberger, M.*, *Det forntida Sverige*, s. 665, 668. Annan uppfattning än Johannes Steenstrup: ”Derimod er der næppe grund til med de ældre forfattere at tale om overbefolkning i den forstand, at man havde svært ved at klare udkommet hjemme.” *Christensen, Aksel E.*, *Vikingetidens Danmark*, s. 206. En översikt av nyare forskning i *Andersen, P. S.*, *Vikingetid och rikssamling*, Oslo 1969. En bibliografi i urval i *Palme, S. U.*, *Vikingatågen i väst*. *Nordisk tidskrift*, 1963, s. 227.

århundraden. En av utgångspunkterna för sin undersökning tog Johannes Steenstrup i den danska och gotländska sagohistorien sådan denna möter hos Saxo vid tiden omkring år 1200 och i Gutasagan från senare delen av 1200-talet.

Saxo berättar om en utvandring från Danmark i sagokungen Snios tid.² I dennes tid, säger Saxo, bar åkrarna nära nog ingen säd och det blev hungersnöd i landet. På inrådan av två bröder, Ebbo och Aggo, beslöt man på tinget att slå ihjäl gamlingar och barn. De båda brödernas mor, Gambaruc, motsatte sig emellertid detta och på ett nytt ting beslöt man i stället att efter lottdragning skulle en del av folket utvandra. Så skedde och de utlottade danskarna drog över Blekinge, Möre, Gotland och Rügen till Italien, där de bosatte sig. Enligt vad Paulus (diaconus) omvittnar, fortsätter Saxo, skall de på gudinnan Friggs råd under vandrigen till Italien ha på Gotland antagit namnet langobarder. Det land i Italien, där de bosatt sig, bytte namn och kallades langobardernas land.³ Gutasagan berättar om en utvandring från Gotland. I sagan sägs det, att folket på Gotland förökades så mycket under lång tid, att landet inte förmådde föda dem alla. Då lottade de bort från landet var tredje man. Dessa blev utdrivna, för slutligen upp för en flod, som heter Düna och upp genom Ryssland. Så långt för de, att de kom till Grekland. Där bor de ännu och ännu har de något kvar av vårt språk.⁴

Av dessa två sägner och två andra, som ingenting säger om orsakerna till utvandringarna, utletar Johannes Steenstrup ett allmänt resultat. ”Ved Østersøens Kyster har”, menar han, ”existeret en bestemt Tradition om en Udvandring mod Øst og en Kolonisation navnlig af Landene omkring Dynas Munding.” Hos Saxo och i Gutasagan, säger han, anges även en orsak till utvandringarna. Orsaken är överbefolkning.⁵

Från den nordiska historieskrivningen under 1200-talet och dess sägner vänder Johannes Steenstrup sig till den normanniska. Huvudkällan är här en framställning av de första normanniska hertigarnas bedrifter. Den är skriven i början av 1000-talet, sålunda mer än 200 år efter de första vikingatågen. Historieskrivaren är Dudo, en dekan vid kapellet i St.-Quentin i Vermandois. Enligt honom var den förste normanniske hertigen Rollo. Denne var son till en hövding i Dacien. Innevånarna i Dacien, berättar Dudo, levde ett sedeslöst liv. De hade umgänge med många kvinnor och det föddes därför en tallös avkomma. När ungdomen blivit så talrik, att jorden inte räckte till för dem, samlades efter lottdragning en mängd

² Rydannelernas berättelse om utvandringen i kung Snios tid återgår på Saxo. Dess berättelse om utvandringen i kung Lothænæknuts tid innehåller intet om orsakerna till utvandringen, *Annales danici*, ed. *Ellen Jørgensen*, s. 66, 68.

³ Saxo, ed. *Müller-Velschow*, I, s. 418; ed. *Olrik-Ræder*, I, s. 237. Saxos berättelse om Håkan Haraldssons krigståg mot semberna innehåller intet om orsakerna till detta. Saxo, ed. *Müller-Velschow*, I, s. 485; ed. *Olrik-Ræder*, I, s. 274.

⁴ Samling af Sveriges gamla lagar, utg. af *Schlyter*, VII, s. 94.

⁵ *Steenstrup*, J., *Normannerne*, I, s. 194, 199.

av dem och drevs efter gammal sed ut i främmande land för att med vapen vinna sig riken, som de kunde leva av. Efter strider med kungen av Dacien flyr Rollo från Dacien och kommer med sex skepp till ön Scanza. Han drar därifrån till England och kommer slutligen över Walcheren och Frisland till Francia.⁶

Johannes Steenstrup ”tror”, att Dudos framställning ”*giver os en selvstændig nordisk Tradition*”. Han har en nära nog bokstavlig tilltro till den normanniska historieskrivning, som skall återge denna tradition. Denna ”har i og for sig Krav paa Tiltro”, skriver han. ”Kilderne, hvoraf vi have øst, ere saa paalidelige og overensstemmende, at der ingen Grund er til at tvivle om deres Udsagn. Jeg skal ikke des mindre i det følgende Kapitel gaa ind paa en nøjagtig Prøvelse af Sandheden og Betydningen.”⁷

För den normanniska traditionens uppfattning att vikingarnas hemland varit mycket tätt befolkat finner Johannes Steenstrup i detta kapitel ett stöd i de uppgifter, som källorna har om de normanniska härarna och flottorna. Källorna uppger exempelvis att år 812 stupat 10 940 danska män och år 845 12 000 och år 880 9 000 samt att Paris år 885 belägrades av 40 000 man. Den normanniska flottan skall år 845 ha räknat 720 och vid belägringen av Paris åren 885—886 700 högbordade skepp. Av dessa siffror drar Johannes Steenstrup slutsatsen, att ”det lader sig vel altsaa ikke nægte, at Danmark og efter al Sandsynlighed hele det Norden, som udsendte Vikingeflaaderne, var stærkt befolket”.⁸

Nästa steg i denna Johannes Steenstrups sanningsprövning gäller om normannernas hemland var ”*for stærkt befolket*”, med andra ord om det haft en överbefolkning. En sannolikhet härför finner han i ”*det i saa mange Sagns Udtalte, at Landet var overbefolket*” och i den hårdnackenhets med vilken befolkningen höll fast vid ”*Retten til Børneudsættelse*”. Orsaken till överbefolkningen var enligt Dudos uppfattning danskarnas fallenhet för vällevnad, som tillät, ”*at en Mand havde mange Hustruer eller Friller ved Siden af sin ægte Hustru*”. Johannes Steenstrup erkänner, att polygami i allmänhet ”*næppe (kan) siges at fremme Folkeformerelsen*”. Han finner det dock sannolikt, ”*at en Nation, naar den i øvrigt er fysisk og aandelig sund og lever et stærkt anspændt Liv, hvor alle Legeomets Egenskaber blive fuldt udviklede, uden at de aandlige Evner forsømmes — at en saadan Nation ved et tilladt Flerkoneri vil fremme Formerelsen endog i høj Grad. Og at de nævnte Betingelser, for at Flerkoneriet kunde virke som folke-*

⁶ De moribus et actis primorum Normanniæ ducum auctore Dudone sancti Quintini decano, ed. Jules Lair, s. 129, 141. Dudos verk har använts av en annan normannisk historieskriver, Guillaume de Jumièges i Historia Northmannorum, I, kap. 4, 5. Migne, Patrologiæ latinæ, 149 s. 790. Detta arbete har i här avhandlade fråga intet självständigt värde. Om dess tillägg, att familjefadern i Dacien drev bort alla vuxna söner utom en, som blev hans arvtagare, se von Amira i Historische Zeitschrift, III, s. 248.

⁷ Steenstrup, J., Normannerne, I, s. 202, 204, 207.

⁸ Steenstrup, J., Normannerne, I, s. 209, 218.

förögende, vare tilstede hos Normannerne, derom kan ikke være Tvivl. Normannerne vare efter alle Kilders Udsagn sværbyggede, men velvoxne, skjønne, behændige og adrætte Mennesker.”⁹

Resultatet av Johannes Steenstrups prövning av den normanniska traditionen blir att denna ”i det Hele bekræftet Sandheden af dens Udsagn”. Vikingatågens ”egentlige Basis” är enligt Johannes Steenstrup ”*Landets Overbefolkning*”. ”Dette Forhold maate med Nødvendighed, naar Nordboerne ikke vilde opgive deres tidligere Levevis, føre til Udvandringer. Om et enkelt Uaar eller blot en Lyst til at prøve nye Vilkaar har givet den tilfældige Anledning til de første Togter er i og for sig ligegyldigt.”¹⁰

3

Svagheterna i Johannes Steenstrups bevisföring och uppfattning ligger i öppen dag. De siffror, som han anför till upplysning om de normanniska härarnas och flottornas storlek, är annalernas och krönikornas uppgifter om i slag stupade normanner och antalet skepp i dessas flottor. Siffrorna är av samma natur som de siffror som Herodotus anger för den här, med vilken perserkungen Xerxes gick till anfall mot Grekland omkring år 480 f.Kr. Han uppger den ha varit två miljoner sexhundrafyrtiofyrtusen sexhundratio stridbara män. Siffrorna kan också exempelvis jämföras med att Widukind i sin *Rerum gestarum Saxoniarum libri tres* berättar, att i ett krig med danskarna, som i många år härjat på kejsar Karls rike, på en enda dag fälldes omkring 100 000 danskar eller med att venetianaren Alberto Vimina, som åren 1653—1654 var i Stockholm och Uppsala uppskattar Stockholms innevånarantal till 150 000. Det var högst något tiotusental.¹

Det torde numera, åtminstone sedan Hans Delbrücks studie om ”Die Perserkriege und die Burgunderkriege” från år 1887, vara i historisk forskning allmänt erkänt, att alla siffror om befolkningars, krigshärars och krigsflottors storlek från en äldre tid, då all statistik saknas, inte förtjänar bokstavig tilltro. De siffror, som Johannes Steenstrup anför, har sin motsvarighet i de skildringar, som krönikeförfattarna vid samma tid ger av de nordiska härarnas storlek och mängden av deras skepp. Härarnas storlek såges i dessa skildringar vara så enorm, att de kastar en skugga över jorden lika stark, som när himlen är betäckt av moln. De liknas vid gräshoppsvärmar, som skyler all jorden. Stora böljor av främmande män kastades upp från havet, berättar de irländska annalerna. Det fanns

⁹ *Steenstrup, J.*, Normannerne, I, s. 218, 221, 223, 224.

¹⁰ *Steenstrup, J.*, Normannerne, I, s. 256, 258.

¹ *Widukindi rerum gestarum Saxoniarum libri tres*, ed. *Walitz-Kehr*, s. 35; *Curt Weibull*, Sverige och drottning Christina, Scandia, 39, 1973, s. 79.

inte en plätt på Irland utan en flotta; havet utspydde flotta efter flotta; det fanns inte en hamn eller ankarplats, inget kastell, ingen skans utan hopar av skepp. Vid Paris' belägring åren 885—886, berättar Abbo, såg man 700 högbordade skepp förutom långt flera mindre i otalig mängd; två mil (4,5 km) och något ytterligare av den djupa, virvlande Seine var så överfullt av dem, att man spekulerade över om floden skulle ha dolt sig i en håla.² Dessa siffror och dessa skildringar kan givetvis inte fattas som exakta. De är inte användbara för att bevisa eller ens göra troligt, att Danmark och sannolikt hela Norden varit starkt befolkade.

Lika litet tillfredsställande är Johannes Steenstrups bevisföring för att Danmark och Norden varit överbefolkade. De nordiska sägner, som han anser vittna här om, är från 1200-talet. De gäller väl närmast 700- och 800-talen och sålunda förhållanden och händelser, som ligger 400 à 500 år tillbaka i tiden. De ger ingen sannolikhet för hans uppfattning. Även Johannes Steenstrups huvudstöd för att Danmark och Norden varit överbefolkade — Dudos uppgift om polygamin i Norden — är ohållbart. Polygami medför inte folkökning. Det är utan betydelse om normannerna varit grovlemmade, välvuxna, vackra och ”behændige og adrætte” män.

4

Johannes Steenstrups undersökning om orsakerna till vikingatågen har historiografiskt intresse. Den ger en bild av hur en i flera avseenden banbrytande och ledande historisk forskare för 100 år sedan angrep och behandlade en fråga av denna art. Han tvivlar inte på att de nordiska och normanniska historieskrivarnas framställningar återger urgamla inhemska och trovärdiga ”traditioner” om utvandringar från Norden. Säkerligen finns det emellertid anledning tvivla på både den nordiska och den normanniska traditionens trovärdighet. En på muntlig väg bevarad tradition undergår alltid vid återberättandet större eller mindre förändringar, stundom hel omstöpning. Den bevaras inte oförändrad under 200 år, än mindre under 400 à 500 år. Därtill kommer något som oftast förbises. Traditionerna är nedskrivna av historiker. Saxos och Dudos behärskning av latin och Gutasagens författares språk och uppfattning visar att dessa historiker var lärda män och lärda män har i alla tider, under medeltiden likaväl som i nutiden, läst och begagnat äldre litteratur. En undersökning av i vilken utsträckning detta varit fallet med Saxo, Dudo och Gutasagens författare är därför också av intresse.

² *Steenstrup, J.*, Normannerne, I, s. 213; *Skyum-Nielsen, N.*, Vikingerne i Paris, s. 80. Se även *Sawyer, P. H.*, The age of the Vikings, s. 120. Denne anför även andra överdrifter i medeltida källor.

Vi vänder oss först till Saxo. Är hans berättelse om danskarnas utvandring i sagokungen Snios tid en ”tradition”? Saxo placerar denne sagokungs regering lång tid före kung Gorm, som levde på 900-talet. Traditionen skulle sålunda ha fortlevat åtskilliga århundraden i Danmark innan den nedskrevs av Saxo.

Mot slutet av 700-talet skrev Paulus diaconus sin *Historia langobardorum*. I denna berättar han om langobardernas vandringar. På Scandinavia, en ö i norra Oceanen, skriver han, förökades folken i så stor mängd att de inte längre kunde bo tillsammans. Folket vannilierna, ett från andra källor okänt skandinaviskt folk, delades därför, efter vad som berättas, i tre delar; man drog lott och utrönte på så sätt vilken del av folket som skulle lämna landet och söka sig nya boplatser. Under två bröder och hövdingar, Ibor och Aio, vilkas mor hette Gambara, en rådsnar och klok kvinna, kom de över Scoringa, Muringa, Godlanda och slutligen över Rugiland till Italien. Under denna vandring hade vannilierna antagit namnet langobarder.¹

Paulus diaconus *Historia langobardorum* var ett av de mest spridda historieverken under medeltiden. Den är känd i mer än 100 avskrifter. Det kan inte heller råda tvivel om att den är källan för Saxos berättelse om den danska utvandringen i sagokungen Snios dagar. Saxo har begagnat den med den suveräna frihet, som utmärker honom, när han har haft framför sig en källa som var skriven på latin och på ett annat latin än det av honom älskade silverålderns latin. Stilistiskt har han omarbetat Paulus' framställning, sakligt utstofferat den och gjort vissa förändringar. I hans berättelse återfinns Paulus diaconus' båda bröder Ibor och Aio, enligt andra läsarter Ebor och Agio och deras mor Gambara. De har hos Saxo fått namnen Ebbo, Aggo och Gambaruc. Paulus diaconus' Scoringa har blivit Blekingia, Muringa har blivit Moringia, dvs. Möre, Godlanda har blivit Gutlandia, Gotland, och Rugiland har blivit Rugia, Rügen. Slutligen har Saxo i patriotiskt nit förvandlat vannilierna till danskar, låter dessa byta namn till langobarder och bosätta sig i Italien. Saxos berättelse är ingen ”tradition”. Till yttermera visso åberopar Saxo själv på ett ställe i berättelsen Paulus diaconus som sin källa. ”Paulo testo”, säger han. I en annan del av *Gesta danorum* hänvisar han även till Dudo.² Han har känt även dennes arbete. Även detta kan ha inverkat på hans framställning av orsakerna till den danska utvandringen i kung Snios dagar.

De båda andra berättelserna om utvandringen från Dacien och Gotland, Dudos och Gutasagans, uppger samma orsak till den: ländernas överbefolkning. Den förra återgår på Herodotus berättelse om en lydernas utvandring. Båda känner även till lottdragningen om vilken del av befolkningen — i Gutasagan liksom hos Paulus diaconus en tredjedel — som skulle lämna landet. Överbefolkningen, lott-

¹ Pauli *Historia langobardorum*, ed. G. Waitz, I, kap. 2, 3, 7, 9, 10, 11, 13, 19; II, kap. 7.

² Saxo, ed. Müller-Velschow, I, s. 418, 21; ed. Orlík-Ræder, I, s. 237, 10.

dragningen och utvandringen är endast överflyttat till nya folk, till dacerna hos Dudo, till danskarna hos Saxo, till gotlänningarna i Gutasagan.³

Johannes Steenstrups och en följande historieskrivnings uppfattning, att orsaken eller en av orsakerna till vikingatågen varit överbefolkning i de nordiska länderna har inte stöd i någon hos de medeltida historieskrivarna bevarad självständig inhemsk tradition. Den återopade traditionen är en frukt av dessa historieskrivares studium och utnyttjande av Paulus diaconus' *Historia langobardorum*. Ofta nog har medeltida historieskrivare i vår tid underskattats. De har främst ansetts vara osjälvständiga återgivare av muntliga traditioner. I själva verket har de mången gång i sin historieskrivning följt samma principer som in i våra dagar varit förhärskande i denna. De har lånat berättelser från äldre författare och på fri hand byggt vidare på dessa. Dudo och Saxo ger ypperliga exempel på denna historieskrivning och dennas lärda konstruktioner.

Ännu ett, och ett avgörande bevis kan föras mot uppfattningen att överbefolkning varit orsaken eller en av orsakerna till vikingatågen. Denna uppfattning står, som även framhållits av Erik Lönnroth, i strid mot det historiska händelseförloppet, mot historiska fakta.⁴

De första vikingatågen kan, som allmänt erkänts, tidsättas till årtiondena omkring år 800.⁵ De följdes veterligen inte av någon utvandring från Danmark, inte av någon fast bosättning av danskar i Västeuropa. Lika litet är detta fallet under de följande omkring två mansåldrarna fram till 860- och 870-talen. De första försöken till fast bosättning faller i England efter år 865 och först under åren 876—878 och följande tider sker den fasta bosättningen i Danelag i England. I Frankerriket omtalas den första, misslyckade bosättningen av vikingar efter dess erövring av Angers år 873.⁶ Men erövringen och den fasta bosättningen i Normandie tillhör först tiden efter år 900.

³ Lauritz Weibull, Rollo och Gänge-Rolf. *Historisk tidskrift för Skåneland*, 4: 1911, s. 205 och *Nordisk historia*, I, s. 193; Dens., *En forntida utvandring från Gotland*, *Scandia*, 15: 1943, s. 267, 275 och *Nordisk historia*, I, s. 143. Annan uppfattning: Nerman, B., *Den gotländska utvandringen*. *Historia kring Gotland*, s. 15. Inte heller Paulus diaconus berättelse är någon trovärdig langobardisk tradition. Se härom Curt Weibull, *Goternas utvandring från Sverige*, *Scandia*, 23: 1957, s. 171.

⁴ Erik Lönnroth, *Probleme der Wikingerzeit*, *Acta Visbyensis*, I, 1963, s. 14; Dens., *Settimane di studio del centro italiano sulle alto medioevo* 1968, XVI, s. 103. Spoleto 1969.

⁵ *Diplomatarium danicum*, I:1, nr 2—9, 15; *The Anglo-Saxon Chronicle*, ed. Whitelock, s. 36; *Annales regni francorum*, ed. Pertz, G. H. et Kurze, F., s. 131.

⁶ Se härom Vogel, W., a.a., s. 260, 239. Vogel har uppfattningen, att först vikingarnas sammanslutning till en stor här åren 866—878 haft avgörande betydelse för deras fasta bosättning i Västeuropa. "Damit geschah ein wichtiger Schritt zur Umwandlung der normannischen Räuber und Piraten zu erobernden Kolonisten", skriver han. "Das normannische Heer begann seine Eroberungen festzuhalten und sich daurende Besiedelung einzurichten." Som ett exempel härpå nämner han normannernas erövring av Angers 872: "Die Normannen stellten die verfallenen Gräben und Wälle wieder her und siedelten mit Weibern und Kindern nach der Stadt über. Letzterer Umstand ist besonders interessant, denn er zeigt uns, dass die

Under mer än ett halvt århundrade har vikingatågen fortgått utan att medföra någon utvandring till eller fast bosättning i Västeuropa. En överbefolkning i Norden kan inte ha varit en orsak till vikingatågen under 800-talet. Sena källor har här, som så ofta annars, lett historieskrivningen på villovägar. Uppfattningen att en överbefolkning varit huvudorsaken eller en av orsakerna till vikingatågen bör utgå ur framställningarna av vikingatågens äldsta historia fram till årtiondena omkring år 900. Den har inget stöd i det samtida källmaterialet för denna tid, den enda tid som är föremål för historisk undersökning i denna uppsats.

5

Sedan Johannes Steenstrup skrev sin bok om Normannerne har ett nytt källmaterial, det arkeologiska, kommit i dagen. Det växer i omfattning från år till år. Den betydelse, som tillmättes det, har blivit större och större.

Ett stort försök att vid sidan av det litterära källmaterialet även utnyttja det arkeologiska för frågan om orsakerna till vikingatågen har i ett uppslagsrikt arbete gjorts av den engelske forskaren P. H. Sawyer. Den främsta orsaken till vikingatågen finner Sawyer i skeppsbyggeriets utveckling i Norden.

I en samtida skrift om en danskarnas färd till Jerusalem 1191—1192, *De profec-tione danorum in Hierosolyman*, berättas följande: Femton män, som tänkte företa en färd till Jerusalem, beslöt att det för färden skulle byggas sjörövarfartyg, "piraticis constructis navibus", som kallas "snekas", snäckor. Dessas storlek och starka byggnad skulle göra dem lämpade att medföra livsförnödenheter, och skickliga hantverkare skulle ha byggt dem så starka, att de kunde motstå våldsamma stormar och svår sjögång.¹

Skepp av detta slag har enligt Sawyer varit en förutsättning för de nordiska vikingatågen. Sawyer ställer frågan: Vid vilken tid har de nordiska folken lärt sig bemästra detta skeppsbyggeri och erforderlig seglingsteknik? Svaret synes honom vara: Fastän segel så tidigt som i början av 600-talet använts i Balticum, har först under 700-talet de stora framstegen i skeppsbyggeri gjorts. Med andra ord, först vid denna tid har man kunnat bygga skepp, med vilka man kunde befara Nordsjön, Atlanten och Medelhavet.

Den betydelse, som denna utveckling haft, kan enligt Sawyer knappt överdrivas. Vikingarnas aktivitet, både plundrings- och handelsfärder, var beroende

normannischen Heere sich damals endgültig aus zusammengewürfelten Seeräuberscharen zu wirklichen Auswandererheeren umgeformt hatten, dass sie sich von der Heimat vollständig losgelöst hatten und somit alle Vorbedingungen zur wirklichen Ansiedelung im Ausland, zu förmlicher Koloniegründung gegeben waren."

¹ *Scriptores minores historiae danicae medii aevi*, ed. *Cl. Gertz*, II, s. 468.

av pålitliga segelskepp. Utan dessa skepp skulle vikingatidens långa sjöfärder inte varit möjliga. En av huvudorsakerna till att vikingatågen började just vid den tid, som det skedde, var att den tekniska utvecklingen inom skeppsbyggeriet gjorde dem möjliga först under 700-talet. Vikingatågen, som var en alldaglig händelse under 800-talet, hade varit otänkbara under första hälften av 700-talet.²

Även en annan omständighet är enligt Sawyer av betydelse för en förståelse av vikingatågen och dessas orsaker. De samtida västerländska källorna skildrar vikingarna som brutala och grymma män, vilka i sitt begär efter byte och äventyr med barbarisk vildhet dödar och förstör. Deras härar, flottor och antalet av de män, som bosatt sig i Västeuropa räknas i stora tal, stundom i tiotusental. Inget överraskande, säger Sawyer. Källorna härrör från kyrkans män. Dessas kyrkor och kloster var bland de främsta offren för vikingarnas plundring. För kyrkans män var vikingatågen en Guds dom för synder hos en generation, som var alltför snar att åsidosätta sina förpliktelser mot hans kyrka. Kyrkans män ville kalla lekmännen till bot och bättring. Slutsatsen blir: De västerländska källorna ger ingen opartisk skildring av vikingarna och vikingatågen. En senare tids historiskrivning har varit alltför snar att kritiklöst godta deras uppgifter och uppfattning. Den har därigenom kommit att i hög grad överdriva storleken av vikingarnas härar, flottor, omfattningen av vikingarnas bosättning i Västeuropa och även vikingatågens karaktär av plundringståg.³

Framstegen i det nordiska skeppsbyggeriet under 700-talet och de västerländska källornas partiskhet är av grundläggande betydelse för Sawyers uppfattning. Godtar man vad han har att anföra i dessa frågor, anser han att det främsta hindret för en förklaring av vikingatågens utbrott är avlägsnat. Dessa blir inte en syndafloed utan motstycke och oförklarliga. De blir en utvidgning av en normal aktivitet i nordiska farvatten i ett barbariskt tidevarv, som speciella omständigheter gjort möjlig och lönande.⁴

Sawyers grunduppfattning av vikingatågen och dessas orsaker — endast för denna har här redogjorts — är himmelsvitt skild från Johannes Steenstrups i Normannerne och från de många av denna bok beroende framställningarna. I mycket är Sawyers uppfattning av eminent värde. En tidigare forskning har inte i tillbörlig utsträckning räknat med de västerländska källornas partiskhet. Den har även, som här tidigare framhållits, utan tvivel misstagit sig i fråga om vikingahärarnas och flottornas storlek och även om omfattningen av den danska bosättningen i Västeuropa. De siffror, på vilka dess uppfattning grundar sig, tillåter inte att ens tillnärmelsevis beräkna dessa flottors och härars storlek, inte heller

² Sawyer, P. H., *The age of the vikings*. Second edition s. 66. Sawyer använder och förtecknar i noterna den senaste litteraturen om vikingatidens skepp. Samma uppfattning i Jones, G., *History of the Vikings*, s. 183. Jfr även Jankuhn, H., Haithabu, 1963, s. 240.

³ Sawyer, P. H., a. a., s. 120, 9, 10.

⁴ Sawyer, P. H., a. a., s. 202.

den danska bosättningens omfattning.⁵ Även Sawyers uppfattning att en av vikingatågens orsaker är att söka i framstegen i det nordiska skeppsbyggeriet under slutet av 700-talet är ett beaktansvärt uppslag. Onekligen har uppfattningen ett visst stöd i nu förefintligt källmaterial. Men detta är överhövan svagt. Det består, utom möjligen av Roskildebåtarna, av ett enda båtfynd — Äskekärrbåten — och de gotländska bildstenarna med deras konstnärligt dekorativt utformade skeppsbilder. Detta obetydliga källmaterial tillåter inga generella slutsatser. Det ger inte något bindande bevis för att inte skepp, som var lämpade för segling på Nordsjön, Atlanten och Medelhavet kunnat byggas före mitten av 700-talet.⁶ Det torde emellertid inte vara uteslutet att framtida båtfynd i någon mån kan ge Sawyer rätt.

6

Många försök har gjorts att besvara frågorna om orsakerna till 800-talets danska och skånska vikingatåg. Här har långtifrån alla diskuterats.¹ Alla dessa försök lider av brister. Samtidigt har vikingatågen i historieskrivningen under detta århundrade — som i det följande skall närmare utvecklas — fått en delvis ny karaktär. Vikingarna har ofta nog ansetts vara även köpmän. Vikingatågen har i stor utsträckning blivit handelsfärder.

Ett nytt försök att besvara de här ställda frågorna skall i det följande göras. Det vilar på en sammanställning av de samtida litterära källorna och det arkeologiska källmaterialet. Andra faktorer än i det föregående redovisade skall framdras. En av dessa är handeln och handelsvägarna i Nordeuropa under 800-talet. En annan är vikingatågens karaktär under tiden fram till årtiondena omkring år 900. Försöket gör inte anspråk på att slutgiltigt besvara de ställda frågorna. Efter all sannolikhet kan detta aldrig till fullo ske. Källmaterialet är alltför sprött härför.

Framläggandet av min uppfattning kräver en överblick av kulturtillståndet i

⁵ Ovan s. 44.

⁶ *Erik Lönnroth*, *Probleme der Wikingerzeit*, *Acta Visbyensis* I, 1943, s. 13, finner med hänvisning till berättelsen om den danske kung Chlochilaicus krigståg till Gallien i Gregorius Turonensis *Historia regni francorum*, ed. *Ed. Krusch et W. Levison*, III, kap. 3, att dylika skepp kunnat byggas redan under 500-talet. De äldsta gotländska bildstenarna säkerställer även att segelbåtar med små segel kunnat byggas under 600-talet.

¹ I äldre och ännu i nutida framställningar av vikingatidens historia möter ofta nog uppfattningen, att vikingatågen och de följande utvandringarna från Danmark och Sverige inte är något enastående i dessa länders historia. De skall ha föregåtts av tidigare utvandringar. En lång rad folk — vandaler, langobarder, burgunder, rugier, cimbrer och teutoner, haruder, ambroner och ännu andra — skall enligt denna uppfattning ha utvandrat från Danmark eller Sverige. Uppfattningen har sitt yttersta ursprung i en de antika författarnas teori om Scandzas gynnsamma förutsättningar för folkavel, dess egenskap av folkens avelsstation, *officina gentium*, och folkens moderssköte, *vagina nationum*. Se härom *Curt Weibull*, *Goternas utvandring från Sverige*, *Scandia*, 33, 1957, s. 171. I senare framställningar, som skrivits av historiker, omnämns med rätta dessa utvandringar inte eller betraktas med utpräglad skepsis.

Västeuropa och i Danmark under 800-talet och av Danmarks förhållande till det karolingiska Frankerriket under samma tid.

7

I äldre karolingisk tid var Frankerriket den ekonomiska och andliga stormakten i Västeuropa. Sin fulla utveckling nådde både den ekonomiska och andliga kulturen här i Karl den stores dagar (768—814). Handeln, även handeln till sjöss, och näringslivet var i stark framväxt. Grundvalarna för den andliga kulturen var antik kultur, kristendom och kyrka. Karl den store själv talade latin lika bra som sitt modersmål; grekiska förstod han bättre än han talade det. Han nyskapade Frankerrikets förvaltning, stiftade lagar och befordrade vetenskap och konst. Vid hans hov samlades lärda, teologer och skaldar. Bland dessa var, för att nämna några i historien berömda namn, Alcuin, Paulus diaconus, berömd genom sin langobardernas historia, Petrus av Pisa, Angilbert, vars namn är knutet till två latinska episka dikter, och Einhard, som skrev Karl den stores historia, ett arbete som visar lån från Cicero och framför allt från Suetonius. Ytterligare grundade Karl den store kloster, bibliotek och skolor, även skriv- och målarskolor, och byggde kyrkor och palats i Aachen, Ingelheim och Nymwegen. Karl den stores tid är en första kulturell storhetstid i Västeuropa. Inte utan skäl har man i historieskrivningen ofta talat om "den karolingiska renässansen". Även i England blomstrade under 700-talet, i hög grad under inspiration från den iriska kyrkan, en rik kultur. Stora bibliotek samlades, skolor upprättades. Denna kulturs främste är Beda, död år 735, som bland annat skrev *Historia ecclesiastica gentis anglorum*. I England diktades även det stora hjälteeposet *Beowulf*.

Kunskapen om kulturtillståndet i Danmark från äldsta tiden ända fram till omkring år 800 vilar nära nog uteslutande på arkeologiskt källmaterial. Detta ger värdefull kunskap om mångt och mycket, om den materiella odlingen och dennas utveckling, om folkens bosättning och gravskick, redskap, vapen och åtskilligt annat. Men om politiska och sociala förhållanden, om andlig kultur och om personligheter ger detta källmaterial aldrig någon kunskap, i varje fall aldrig någon säker kunskap.

Ett rikt arkeologiskt källmaterial gör att man ända från istiden med säkerhet kan följa många sidor av människans liv i det forntida Danmark. Detta gäller dock inte tiden 600—800. Denna långa tid är till ytterlighet fattig på arkeologiska fynd. Det viktigaste fyndet är den stora boplatsen och gravplatsen vid Lindholms Høje vid Limfjordens norra kust. Arkeologerna har här grävt fram en bondby, där innevävarna bedrivit åkerbruk, boskapsskötsel och olika hantverk, men inte, som Olaf Olsen framhållit, någon internationell handel. Därtill kommer fynd av bebyggelse vid Hedeby och i Ribe från senare hälften av 700-talet av ännu något

oviss karaktär.¹ Det arkeologiska källmaterialet kompletteras under denna tid inte heller av något litterärt. Endast en litterär källa från denna tid, Ravenatis Anonymi cosmographia, skriven under åren 667—670, omtalar Dania och danerna. Men geografen från Ravenna har ingen egen kunskap om Norden och dess folk. Sin kunskap har han hämtat från senantikens författare.²

Källorna till Danmarks historia under århundradena närmast före omkring år 800 är så få och intetsägande som gärna möjligt. Inga politiska och ekonomiska förbindelser med Västeuropa omtalas i de litterära källorna och av de sparsamma arkeologiska fynden kan inte heller slutas till några direkta sådana. Förbindelserna kan likaväl ha varit indirekta. I Beowulfdikten, som torde härröra från något senare tid, beskrivs Danmark som ett land med branta och bergiga kuster. Skalden är tydligen okunnig om landet. Några av de lärda vid Karl den stores hov ger vid tiden omkring år 800 även i sina skrifter en inblick i hur man i dessa kretsar såg på Danmark och kulturtillståndet i detta land.

En av de lärda vid Karl den stores hov, Alcuin, skrev under något av åren 782—804 en helgonlegend om Willibrord, friserens apostel och ärkebiskop av Utrecht. Alcuin var intresserad av kristen mission i Danmark. I ett brev från år 789 ber han en abbot i Sachsen underrätta honom ”om det finns något hopp om danskarnas omvändelse”.³ I sin legend om Willibrord berättar han också om ett dennes missionsförsök i Danmark under början av 700-talet.

Alcuin räknar danskarna till de vilda folken: ad ferocissimos Danorum populos (Willibrord) iter evangelizandos convertit, skriver han. Dessas kung, Ogendus, bemötte Willibrord, sanningens förkunnare, genom Guds ingripande med aktning. Alcuin karaktäriserar emellertid Ogendus med orden grymmare än ett vilt djur och hårdare än sten: homo omni fera crudelior et omni lapide durior. Missionsförsöket misslyckades. I sträv vandel och hängiven avgudadyrkan gickade kung Ogendus Willibrords missionsförsök. Denne skyndade att återvända till Frankerrikets land och folk. Han tog 30 gossar med sig och döpte dessa. Han ville, att de skulle kunna möta satans list, om faror skulle uppkomma under den långa sjöfärden eller Danmarks vilda innevånare skulle lägga försåt för dem.⁴

Samma uppfattning om danskarna som ett hedniskt barbarfolk, med andra ord ett folk, som levde utanför västeuropeisk kultur, möter i några skämtverser av två lärde vid Karl den stores hov, Peter från Pisa och Paulus diaconus samt i Anskarslegenden.

I skämtverserna uppmanar Peter från Pisa i Karl den stores namn Paulus

¹ *Béncard, M.*, Mark og Montre 1973, 1974; Dens., i Acta Visbyensis, V, 1976. *Olsen, O.*, Nogle tanker i anledning af Ribes uventet høje alder. Fra Ribe amt. 1975, s. 237, 240.

² Ravenatis Anonymi cosmographia, ed. *Pinder, M.* et *Parthey, G.*, s. 27, 29, 36, 175, 201, 202, 212, 324, 417.

³ Diplomatarium danicum, I:1, nr 1.

⁴ Bibliotheca rerum germanicarum, ed. *Jaffé*, VI, s. 47.

diaconus att överväga om han vill träda inför den högmodige danske kung Sigfrid, som "med gudlös spira styr ett pestbringande rike" och sätta som sitt mål att döpa honom, "fast denne, när han ser Dig, kommer att beröva Dig Ditt liv och Din vetenskap (?) (ars)". Paulus diaconus svarar härpå, att ett möte med den grymme kung Sigfrid kommer att bli utan resultat. Denne känner inte latinskt språk, är utan lärdom, och jag känner inte hans tungomål. Jag kommer att anses som en apa eller ett borstigt, osjäligt djur. Även om han, kung Sigfrid, är luden och lik taggiga getabockar och härskar över getter och bockar, har han klena krafter. Han fruktar Ditt namn, kung Karl och Dina vapen. Thonar (Tor) och Wodan (Odin) kommer inte att kunna hjälpa honom mot Dig.⁵

Även Rimbart ger åtskilligt senare i sin helgonlegend om Anskar en liknande bild av hur danskarna betraktades i karolingerriket. När kejsar Ludvig, sägs det, förhandlade med sina präster och övriga tromän för att finna någon som var villig att bli den nydöpte danske kung Haralds följeslagare för att predika evangelium hos de danska folken, förklarade de, att de inte visste någon som var så from, att han ville åtaga sig en så farlig resa (*peregrinationem tam periculosam pro Christi nomine*). När Anskar förklarade sig villig härtill, förundrade sig många över att han ville uppsöka främmande folk och leva bland okända och barbariska människor (*alienas expectere vellet nationes et cum ignotis ac barbaris conversari*). Det ansågs på den tiden, heter det, för avskryvärt och orättfärdigt att tvinga någon att mot sin vilja leva bland hedningar.⁶

Liksom alla berättelser i helgonlegender om misslyckade missionsförsök är även berättelserna om Willibrords och Anskars i mycket tendentiösa. Detsamma gäller om Peters från Pisa och Paulus diaconus' skämtverser. Låt vara att i dessa användes starka ord för karaktäriseringen av danskarna och deras kungar. De båda skalderna saknar dock inte kännedom om detta grannfolk. De känner de danska kungarnas namn, att danskarna var hedningar och att de dyrkade Tor och Odin, två danska gudar, som för första gången nämns i samtida källor. Trots sin överdrivna karaktär ger skämtverserna dock en bild av hur de lärde vid Karl den stores hov såg på danskarna. Liksom missionsberättelserna visar de hur främmande för Västeuropas kristna kultur som danskarna ännu levde. Förhållandet är märkligt.

Avståndet från de västeuropeiska kulturländerna till Danmark är inte överväldigande stort. Men Danmark var oberört av den höga kulturen i dessa västeuropeiska länder. Här fanns ingen Karl den store som stiftade lagar och befordrade vetenskap och konst, ingen Alcuin eller Einhard, ingen Beda. Skrivkonsten var endast känd i form av runor. Latin var ett okänt språk. Här fanns inte heller några palats och kyrkor som i Aachen, Ingelheim och Nymwégen, endast enkla

⁵ Monumenta Germaniæ historica. Poetæ lat. ævi Carol. I, s. 50.

⁶ Vita Anskarii, ed. Waitz, G., kap. 7.

hus eller hyddor med väggar av trä eller lerklint flätverk, stundom samlade i byar. Danmarks efterblivenhet i kulturellt avseende i förhållande till de inte långt avlägsna Frankerriket och England är, som Johannes Brøndsted framhållit, påfallande. Johannes Brøndsted skriver: "Tre aarhundrede hengik, inden han (vikingen) i bygningskunsten vendte sig fra træ og ler til sten og tegel. Næsten oforstaaeligt, at det skulde tage saa lang tid. Mere end tre aarhundrede hengik, inden han modtog den nye religion i alle de tre nordiske lande. Svært at forstaa, at det skulde tage saa lang tid."⁷

En av orsakerna torde vara att söka i svårigheten att med tidens farkoster ta sig fram längs Jyllands öde västkust och runt Skagen. En annan och lika betydelsefull orsak är att södra Jylland vid denna tid var en ödemark med kärtrakter kring Eider och Trene och den stora urskogen Isarnho eller Jarnwith, som från Trave sträckte sig upp till Slien. Dessa kärmarker och urskogar var en naturlig, svärgeomtränglig gränsmark. En tredje och kanske den främsta orsaken torde vara att söder och sydväst om Isarnho, mellan Danmark och Frankerriket, bodde under denna tid sachsar och slaviska folkstammar. Liksom danskarna var de ännu inte vunna för kristendomen och oberörda av kulturen i Frankerriket. Geografiska och politiska förhållanden isolerade Danmark. Det kom också att dröja länge innan den dåtida kulturens grundelement — latin, antik kultur, kristendom och kyrka — vann fast fot i Danmark. Först inte mindre än ett halvt årtusende efter Frankerrikets kristnande införlivades Danmark, och ett århundrade senare Sverige, i den kristna kyrkan och blev delaktiga av den medeltida kulturen. Den tyske historikern Thietmar från Merseburg, som skrev i början av 1000-talet, berättar om det stora hednablotet i Leire under 930-talet. Det offrades därvid 99 människor, 99 hästar, hundar och tappar.⁸ Ännu vid tiden omkring år 1070 stod templet i Uppsala, medelpunkten för svenskt religiöst liv med sina bilder av Odin, Tor och Frej. I svearnas land härskade övervägande hedendom enligt den uppfattning, som man hade i Nordens ärkebiskopsstad Bremen. Sverige var ännu ett missionsområde för danska, engelska och tyska munkar och präster. Först under 1100-talet och i Valdemarernas tid når Danmark och än senare Sverige en kulturståndpunkt som i åtskilligt, i statsliv, i lagstiftning, i litteratur och konst, någorlunda svarar mot karolingertiden i Frankerriket.⁹ Då härskade i Danmark kungarna Valdemar den store, Knut VI, Valdemar Sejv och ärkebiskoparna Asker, Eskil, Absalon och Andreas Sunesen; då tillkom de skånska, själländska och

⁷ *Brøndsted, J.*, *Vikingerne*, s. 280.

⁸ Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon, ed. *Pappenberg-Kurze*, I, kap. 17. *A. D. Jørgensen*, *Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling*, s. 247, anser, att Thietmar har en "meget mangelfuldt kendskab til nordiske forhold" och att "han hørt en beretning om blotene i Upsal". Uppfattningen är svårförståelig. Det är okänt om bloten i Uppsala existerat på 930-talet eller ens på Thietmars tid. De är kända först från tiden omkring år 1070, då de omtalas av Adam av Bremen.

⁹ *Erslev, Kr.*, *Valdemarernes Storhetstid*, s. 267.

judska lagarna; då skrev Sven Ågesen och Saxo sina i många delar litterärt lysande Danmarkshistorier; då skrev Andreas Sunesen sitt stora diktverk Hexaëmeron — det omfattar 8 040 hexameter — och sin berömda Liber legis Scanie. Något tidigare byggdes Dalby och Lunds domkyrkor, de första stora stenbyggnaderna i Danmark, och många mindre kyrkor och kloster.

8

Trots Danmarks kulturella efterblivenhet inträder dock i Karl den stores dagar ett markant, epokgörande omslag i Danmarks ställning i Europa. Danmark blir ett aktuellt land och indras i det övriga Europas intressesfär. Det blir en faktor att räkna med i Nord- och Västeuropa. Orsakerna härtill är inte att söka i något som hänt i Danmark självt. De är att söka i Frankerriket i Karl den stores tid och i tillkomsten av en ny internationell handelsväg.

Det karolingiska Frankerriket var inte endast den ekonomiska och andliga stormakten i Västeuropa. Riket var även en starkt expansiv makt. I norr erövrade Karl Martell, Pippin och Karl den store under 700-talet frisernas land och vände sina vapen även mot sachsarna. Efter långa, mer än 30-åriga krig lyckades Karl den store slutligen år 804 underlägga sig även deras land. Det frankiska rikets gräns i norr blev Elbe. Slaviska folkstammar anknöts till detsamma och rikets maktområde sträckte sig även på andra sidan Elbe in på Jylland. Politiska och krigiska förvecklingar mellan Frankerriket och Danmark visade sig liksom tidigare mellan Frankerriket och Sachsen vara ofrånkomliga.

Redan år 800 fann Karl den store att Frankerrikets kusttrakter var starkt angripna av pirater. Han lät bygga en flotta och inrättade en kustvakt. Den danske kung Godfred å sin sida samlade år 804 sin flotta och hela sitt rytteri till Sliestorp på gränsen mellan sitt rike och Sachsen, berättar de frankiska riksannalerna. Fyra år senare, år 808, nåddes Karl den store av underrättelsen, att kung Godfred med en krigshär gått över till de slaviska abotriternas land i det senare Mecklenburg. Han sände sin son Karl med en stark här av franker och sachsare till Elbe med befallning att hejda den vettvillige kungen (vesanus rex), om han sökte anfalla sachsarnas land. Kung Godfred beslöt samma år att befästa sin gräns mot Sachsen med en vall från Östersjön till Västerhavet längs den nordliga sidan av Eiderfloden. Vallen skulle ha endast en port genom vilken vagnar och ryttare kunde färdas. Kung Godfred fördelade arbetet mellan sina hövdingar, men när anläggningen blev färdig är okänt. Karl den store vidtog år 809 motåtgärder. När det till honom inberättades om den danske kungens skryt och övermod, beslöt han att bygga en befäst ort, Itzehoe, på andra sidan Elbe och i den inlägga en besättning. Redan följande år utbröt krig. Karl den store, som uppehöll sig i Aachen, tänkte företa ett fälttåg mot kung Godfred, men blev före-

kommen. En flotta, ”de Nordmannia”, enligt de frankiska riksannalerna på 200 farkoster, landade i Frisland, förhärjade alla öarna utanför kusten, slog en frisisk här och utkrävde en stor tribut av de besegrade. Kung Godfred välvde stora planer. Upptänd av fåfängliga förhoppningar om en seger, heter det i de frankiska riksannalerna, skröt han med att han ville inlåta sig i strid med kejsaren. Den samtida historikern Einhard, som i sin *Vita Karoli magni* berättar om dennes sista krig, säger att kung Godfred var så uppblåst av fåfängliga drömmar, att han gjorde sig förhoppning¹ om herravälde över hela Germanien och betraktade Frisland och Sachsen som vore de hans provinser. Han skröt även med att han inom kort skulle med en stor här gå mot Aachen. Detta hans tal, fastän fåfängligt, var inte helt grundlöst; man trodde att han skulle satt det i verket, om inte en av hans drabanter år 810 bragt honom om livet, skriver Einhard.

Kung Godfred efterträddes av sin brorson Hemming. Denne slöt år 811 fred med kejsar Karl. Men striderna blossade kort därefter åter upp. Från frankisk sida sökte man vinna makt och inflytande i Danmark genom en inblandning i de tronstrider som rasade där. Kejsaren, Ludvig den fromme, stödde i dessa kung Harald, som fördrivits av kung Godfreds söner. En kejserlig armé bröt år 815 in i Danmark. Men denna kraftansträngning var förgäves. Den kejserliga armén vann intet bestående resultat.¹

Från 820-talet intensifierade det frankiska rikets härskare sina ansträngningar att vinna makt och inflytande i Danmark. Ludvig den fromme tog kyrkan i sin tjänst.

En av Frankerrikets under denna tid främste män, ärkebiskop Ebo av Reims, gick åren 822—823 på missionsfärd till Danmark. Hans omvändelseverk fullföljdes av Anskar och andra missionärer. De utsträckte sina missionsfärder till Sverige. Även den landsflyktige kung Harald, hans gemål och många danskar döptes år 826 i Mainz, en händelse, som utförligt skildrats i en dikt av Ermoldus Nigellus. Men kung Harald blev redan följande år fördriven från Danmark. Även den kristna missionsverksamhet i Danmark blev liksom i Sverige utan bestående resultat.

9

Karl den stores erövring av sachsarnas land och hans efterträdares, Ludvig den frommes, många försök att vinna makt och inflytande i Danmark är näppeligen utslag av enbart en rent imperialistisk politik. Den har även haft ekonomiska orsaker. Dessa är att söka på handelns område.

Handel har givetvis alltid bedrivits i Danmark. Den direkta handeln torde dock länge ha varit inskränkt till Östersjöområdet. I annat fall skulle Danmark och de

¹ *Annales regni francorum*, ed. *Pertz-Kurze*, passim s. 110—167; Einhard, *Vita Karoli magni*, ed. *Pertz, P. H. et Waitz, G.*, s. 17, 36.

nordiska länderna näppeligen varit så gott som okända i Västeuropa. De föremål, som från Västeuropa funnits i de nordiska länderna, torde ha nått dem på indirekt väg. Den östromerske historieskrivaren Jordanes' uppgift, att svearna vid mitten av 500-talet på handels väg genom förmedling av otaliga folk levererade romarna pälsverk, torde under följande århundraden gälla även importen till Danmark och de nordiska länderna från Västeuropa.

Vid den tid, då Frankerrikets politik inriktades på sachsarnas land och på Danmark, försiggick emellertid en omläggning av handelsvägarna mellan Västeuropa och de arabiska länderna i Mellanöstern. I tidigare tid hade denna handel nära nog uteslutande gått över Medelhavet. Bland handelsvarorna spelade slavar och pälsverk, som importerades av de arabiska länderna, en dominerande roll. Under slutet av 700-talet började emellertid denna handel även söka sig fram på en annan väg: över Östersjön och längs de ryska floderna. Detta betingades, som Sture Bolin framhåvt, i hög grad av att Ryssland och de slaviska länderna var de främsta slav- och pälsverksproducerande områdena i Europa. Denna handelsväg fick ett uppsving från tiden omkring år 800.

I Danmark liksom i Sveriges historia har tillkomsten av den nya handelsvägen varit av epokgörande betydelse. Den isolering och kulturella efterblivenhet, i vilka dessa länder dittills levat, började brytas. Danmark och Sverige kom i omedelbar kontakt med kulturfolken i Västeuropa. Kristna missionärer blir verksamma i de båda länderna och den katolska kyrkan gör ett försök att indra dem i sin organisation. Den kristna kyrkan kunde dock, som här tidigare framhållits, inregistrera ett misslyckande. Den inhemska religionen lyckades den inte utrota. Av långt större betydelse än den kristna missionsverksamheten var de förändringar, som den nya handelsvägen medförde i bebyggelsen och de sociala förhållandena i Danmark och Sverige. Fram till omkring år 800 hade Danmark liksom Sverige varit bondeland. I dessa land fanns veterligen inga städer eller ens — utom Helgö — några handelsorter. De arkeologiska utgrävningarna visar att handel liksom hantverk bedrivits på de stora bondgårdarna och i byarna. Nu uppväxte i Danmark och Sverige tre handelsorter av stadsliknande karaktär: Ribe, Hedeby, föregången av arkeologiskt påvisbara orter vid Slien, och Birka i Mälaren. Även Gotland fick genom sitt läge mitt i Östersjön en central ställning på den nya handelsvägen. De arkeologiska fynden, särskilt de många och stora fynden av kufiska mynt, vittnar om Gotlands handelsförbindelser främst över Ryssland med de arabiska länderna. Hedeby var den största och mest betydande av dessa handelsorter. I dessa tider, då handelsfartygen undvek den ur sjöfartssynpunkt farliga vägen längs Jyllands öde västkust runt Skagen, var Hedeby liksom i senare tider Lübeck den stora transitoorten mellan väst och öst. En ny samhällsklass tillkom i dessa handelsorter, en samhällsklass, som yrkesmässigt bedrev köpenskap.

I Frankerriket var, som framför allt Alfons Dopsch uppvisat, handeln livlig. Norra och nordvästra Frankerriket, länderna kring Rhens, Maas', Scheldes och

Seines mynningar blev ett av rikets ekonomiska centralområde. Dorestad vid en av Rhens mynningar, ”den ryktbara, vitt bekanta handelsorten”, som orten kallats under 800-talet, blev den stora handelsorten vid Nordsjön. Dorestad är känt genom guldmynt, som slagits där sedan andra hälften av 600-talet. En senare starkt utvecklade myntprägling under merovingisk och karolingisk tid vittnar oförtydligt om Dorestads ekonomiska betydelse för handeln. Dorestad blev den västeuropeiska huvudorten på den nya handelsvägen över Danmark till och från Ryssland.

I detta sammanhang har man att se Karl den stores och Ludvig den frommes politik mot sachsare och danskar. De båda folken var enligt den uppfattning, som rådde vid det karolingiska hovet, vilda, hedniska folk, danskarnas kung Godfred var enligt Einhard en vettvilling. När Karl den store och Ludvig den fromme genom krig och kristen mission sökte vinna makt och inflytande i Danmark har detta haft handelspolitiska orsaker. Det gällde att behärska den nya handelsvägen och skydda de landsmän, som längs denna bedrev köpenskap.

10

I historieskrivningen om vikingatågen råder numera nära nog oinskränkt uppfattningen, att handel mellan Danmark och Västeuropa bedrivits av vikingar. Vikingarna skall ha varit köpmän. Den sjöfarande köpmannen och vikingen, anser man, har ofta varit förenade i samma person.

Denna uppfattning hävdades med styrka i en i utländsk historieskrivning ofta citerad uppsats från år 1906 av den idérike norske historikern Alexander Bugge. ”De nordiska vikingarna”, skrev denne, ”var inte blott vilda sjörövare, de var också företagsamma köpmän, som på varje sätt sökte vinna rikedom. Överallt, vart de kom, grundade de nya städer och handelsfaktorer och bragte vitt avlägsna länder i förbindelse med varandra. Däri ligger även vikingatidens stora ekonomiska betydelse: vikingarna öppnade nya samfärdselvägar och berikade de västeuropeiska marknaderna med nya varor, nya produkter, med pälsverk från det nordliga Norge och från Ryssland, med stockfisk från Norge, med nordiska ädla falkar och med ryskt vax. Tidigare kom orientaliska produkter som sidentyger, guld- och silvertråd och specerier endast över Italien, Spanien och Sydfrankrike till Mellan- och Västeuropa. Vikingarna öppnade åter de gamla samfärdselvägarna från Svarta havet över Ryssland till Östersjöländerna och bragte därigenom Västeuropa i direkt förbindelse med Orienten. Normän, svenskar och danskar bedrev under några århundraden grosshandel i länderna vid Östersjön och Nordsjön.”¹

¹ Bugge, A., Die nordeuropäischen Verkehrswege im frühen Mittelalter und die Bedeutung

Denna Alexander Bugges uppfattning vilar i stor utsträckning på de århundraden efter vikingatiden nedskrivna isländska sagorna. Men dessa återspeglar förhållanden under 1200-talet och senare tid, inte 800-talet. De är värdelösa för handelshistorien under 800-talet. Med rätta reagerade Walther Vogel mot Alexander Bugges uppfattning. För Frankerriket torde det, skrev han, vara tämligen svårt att föra bevis för Bugges uppfattning av vikingarnas verksamhet. Var grundade normannerna i Frankerriket nya städer och handelsfaktorer, frågade han. Men även Walther Vogel är en företrädare för uppfattningen, att vikingarna var inte blott krigare eller sjörövare utan framför allt köpmän och därvid i mycket lika fenicierna. Begreppen krigare och köpmän var för vikingarna oupplösligt förenade och köpenskap gällde för dem som en helt hedervärd verksamhet. Denna Walther Vogels uppfattning synes främst avse den tid, då vikingarna redan under många år levat i Västeuropa.² Den har emellertid i senare historieskrivning utan reservation kommit att gälla hela vikingatiden. ”Vikingarnas rövartåg överskuggas numera (i historieskrivningen) av de skandinaviska sjöfararnas handelsfärder”, skriver Erik Lönnroth. Han fortsätter: ”Man kan påstå, att orsakerna till vikingarnas och deras skandinaviska samtidas expansiva aktivitet i dag nästan entydigt återförs på ekonomiska faktorer.”³ Man har till och med ansett, att ”vikingarna i stor utsträckning köpte sina varor och endast i viss grad levde på plundringar” (Arbman).

Samtidigt har i nutida historieskrivning hävdats, ”at det ikke længere er muligt at opretholde den gamle forestilling om vikingetidens nordbor som kulturelt lavstående bønder og pirater. Tværtimod var Norden kommet i centrum. Nordboerne var blevet merkantilt og kulturelt formidlende; de var blevet Vesteuropa overlegen, ikke blot i militært, men også i økonomisk og teknisk henseende” (Aksel E. Christensen). Uppfattningen vilar på utgrävningarna i Hedeby och Kaupang, i Jelling och på Helgö och på Trelleborgarna och Roskildeskeppen. Utgrävningarna säger emellertid ingenting om köpmännens nationalitet eller om vikingatågens karaktär. Trelleborgarna och Roskildeskeppen vittnar endast om förhållanden närmare två århundraden efter vikingatidens början. Det har ytterligare framhållits, att ”indtil andet bliver dokumenteret, maa det være tilladt at opfatte disse byer som nordiske og regne med, at handelen fortrinsvis har været drevet af nordboer paa egne skibe”.⁴

Bristen på källor omöjliggör en dylik dokumentation. Frågan om handeln mellan öst och väst under 800-talet bedrivits av vikingar eller av västerländska och

der Wikinger für die Entwicklung des europäischen Handels und der europäischen Schifffahrt. Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, IV, s. 227; Dens., *Vikingerne*, I, s. 249.

² *Vogel, Walther*, a.a., s. 417, 233.

³ *Erik Lönnroth*, *Probleme der Wikingerzeit*. Acta Visbyensis, I, 1963, s. 13.

⁴ *Christensen, Aksel E.*, *Birka uden Frisere*. Handels- og søfartsmuseet på Kronborg, Årbog 1966, s. 35; Dens., *Vikingetidens Danmark*, s. 132.

arabiska köpmän kan inte lösas genom allmänna överväganden. Försök av denna karaktär kan dock göras och har gjorts.

Sture Bolin har i sin banbrytande uppsats om Muhammed, Karl den store och Rurik starkt framhållit, att det var en internationell handelsväg mellan öst och väst, som öppnades över Östersjön och de ryska floderna vid tiden omkring år 800, ja, kanske än tidigare. Det kan mot bakgrunden av denna uppfattning sägas vara föga realistiskt, ja osannolikt, att denna handelsväg öppnats av danskar, som ännu var ett vilt och hedniskt folk och vid Karl den stores hov betraktades som barbarer. Erik Arup har framhållit, att "det (er) grundbetragtning i handelshistorien, det vil sige: en mangfoldighed af iakttagelser fra handelshistoriens forskellige perioder gør det utvivelst, at kommerciel tilknytning regelmæssigt udgaar fra det kommercielt overlegne folk eller rettere fra den industrielt overlegne egn. Det var, for at tage et drastisk eksempel, ikke Negrene fra guld- og elfenbenskysten, der søgte til Portugal for at falbyde deres varer, hvor værdifulde disse i sig selv end var, men Portugiserne, der søgte ind i Guineabugten, det var ikke Hanseaterne, der fra Brügge søgte til Venezia, men omvendt Venezianerne, der i Brügge søgte forbindelse med den nordeuropæiske handelsverden."⁵

Allmänna överväganden talar väl för att den nya internationella handelsvägen öppnats av västeuropeiska köpmän och att dessa varit huvudintressenter i handeln mellan öst och väst. Men allmänna överväganden ger som sagts aldrig någon säker lösning av historiska problem. Lösningen av här aktuella problem måste sökas i de samtida källornas uppgifter om tidens handel och danskarnas aktivitet under 800-talet. Endast dessa uppgifter, inga allmänna överväganden, kan ge ett godtagbart svar.

11

Köpmän i Danmark och Sverige omtalas första gången i de frankiska riksannalerna och i Anskarslegenden. I de förra berättas under år 808, att den danske kung Godfred förstörde det "emporium", som på danska heter Reric och förflyttade köpmän därifrån till Sliestrup. Samme kung sägs följande år ha gett några köpmän i uppdrag att förmedla en underhandling med Karl den store. Men om dessa köpmäns nationalitet ger, som man stundom antagit, annalerna ingen uppgift.¹

Anskarslegenden talar på åtskilliga ställen om köpmän, som färdas i Danmark och Sverige. De handelsorter, som legenden omtalar, Hedeby, Ribe och Birka, låg i Danmark och Sverige, men därav följer inte, som man stundom menat, att

⁵ *Erik Arup* i dansk Historisk Tidsskrift VIII:6, s. 132.

¹ *Annales regni francorum*, ed. *Pertz-Kurze*, s. 126, 128.

de köpmän, som handlat på dessa orter, varit danskar och svenskar. Uppfattningen är ohållbar. Stockholm och Kalmar ligger också i Sverige. Men under medeltiden dominerades handeln i dessa städer av tyskar. Enligt den lübeckska pundtullboken av år 1400 har samtliga de skeppare, som seglat mellan Lübeck, Stockholm och Kalmar, haft tyska namn. Med några obetydliga undantag har även befraktare på dessa skepp tyska namn. Av 286 befraktare har endast en på Stockholm och 6 på Kalmar svenska namn. Stockholm, Kalmar och även andra svenska städer var ur handelssynpunkt närmast tyska kolonier. I Anskarslegenden sägs i regel ingenting om den nationalitet, som de köpmän hade, som handlade på Hedeby och Birka. Dock med två undantag. På ett ställe finns en antydning om deras nationalitet, på ett annat en bestämd uppgift härom. Hedeby-Slesvig, sägs det, är en samlingsplats för köpmän från alla håll (*Slieswick . . . ubi ex omni parte conventes fiebat negotiatorum*). Under kung Horiks tid, heter det vidare, kunde även män av vårt folk utan någon fruktan — något som förut inte varit möjligt — och köpmän såväl härifrån (Hamburg — Bremen) som från Dorestad fritt besöka Hedeby. Härigenom blev det därstädes riklig tillgång på alla goda ting (*ut etiam gentis hujus homines absque ullo pavore, quod antea non licebat, et negotiatores tam hinc quam ex Dorstado locum ipsum libere expeterent, et hac occasione facultas totius boni inibi exuberaret*).² Dessa uppgifter visar, att Hedeby varit en internationell handelsort av i viss mån samma karaktär som en senare tids Skånemarknad och att frankiska köpmän där bedrivit en betydelsefull och för ortens välstånd viktig handel. Det kan knappast lida tvivel om att det är dessa köpmän, som öppnat och dominerat den nya handelsvägen genom Danmark. Det enligt uppfattningen vid Karl den stores hov ännu vilda folket i Danmark har inte under 800-talet varit mäktigt något dylikt och lika litet att bedriva en handel av samma karaktär som köpmännen i det kulturellt och ekonomiskt överlägsna karolingiska riket. De har, väl med enstaka undantag, saknat både kapital och erfarenhet härför. Som var att vänta, var även de mynt, som användes i handeln i Danmark under denna tid utländska eller barbariska efterbildningar av dylika. Med säkerhet inhemska mynt präglades i Danmark liksom i Sverige först omkring år 1000.

Den här framlagda uppfattningen bekräftas av en undersökning om danskar-
nas, vikingarnas aktivitet i det karolingiska riket och England.

Källorna för denna aktivitet är både många och innehållsrika. Men i dem finns under första hälften av 800-talet, så vitt jag kunnat finna, ingen enda uppgift om någon dansk handel i det karolingiska riket eller i England. En uppgift om ett slags vikingarnas handel här möter först så sent som i Edictum Pistense från den 25 juni 864. Det bestämmes i detta, att alla, som av smarthet, för lösköp av

² Vita Anskarii, kap. 24, *Curt Weibull*, Lübecks sjöfart och handel på de nordiska rikena, *Scandia*, 32, 1966, s. 111.

fångar eller för någon betalning försåg normannerna med harnesk, vapen eller stridshästar skulle betraktas som fosterlandsförrädare och kristendomsfiender. Utan förskoning eller återköp skulle de sona detta med döden. Dessa ediktets bestämmelser har man ansett tydligt nog tala för att formliga marknader etablerats och att vikingarna varit inte blott krigare och sjörövare utan framför allt även köpmän. De har, som här tidigare framhållits, sagts, att de härvid mycket liknat fenicierna: Begreppen krigare och köpmän skall för vikingen ha varit ouplösligt förenade. Tolkningen är inte riktig. Orsaken till ediktets drakoniska bestämmelser anges uttryckligen i detta. Orsaken är att genom denna hjälp normannerna vållar riket ofantlig skada, förstör kyrkor, utplundrar mängder av kristna och utarmar kyrkan och riket.³ Normannerna är, även om de tillhandlar sig vapen och hästar, enligt ediktet inga köpmän.

I de frankiska källorna till vikingatidens historia finns ytterligare två uppgifter om köpenskap, men först från senare delen av 800-talet. I *Annales Fuldenses* berättas sålunda under år 873, att från den danske kung Sigifrid kom sändebud till den frankiske kung Karl den tyske. Deras uppgift var att sluta fred så att köpmän från båda rikena i fred kunde färdas mellan rikena och i fred köpa och sälja sina medförda varor. Den frankiske kungen gick med härpå.⁴ Samma år hade en vikingahär erövrat staden Angers, som ligger flera mil från Loires mynning, och med kvinnor och barn bosatt sig i staden. De tvingades emellertid att kapitulera, men begärde att ända till februari 874 få vara bosatta på en ö i Loire och där få hålla en marknad.⁵ Det förra källstället talar inte om vikingar och om att dessa bedrivit handel, endast om att i Danmark funnits köpmän. Det senare gäller vikingar, som med kvinnor och barn bosatt sig i en frankisk stad. Självfallet har dessa efter kapitulationen haft behov av en marknad för att tillfredsställa sina elementära levnadsbehov. All köpenskap av någon större omfattning bedrevs under medeltiden på marknader. Källstället kan inte sägas ge "et glimt (af) vikingernes dobbelte virksomhet i handel ved siden af krig og hærgen" (Aksel E. Christensen). Vikingarna i Angers, som kapitulerat, kunde inte gärna leva på att fortfarande plundra innevånarna i Angers. Inga samtida källor, som berättar om handel under 800-talet, talar med detta undantag om att vikingarna bedrivit någon handel.

Om vikingarnas aktivitet i Västeuropa föreligger emellertid ett stort källmaterial. Den avgjort större delen av detta källmaterial härrör från kyrkans män. Det är, som här tidigare sagts, präglat härav. Kyrkor och kloster var rika och ett mål

³ Edictum Pistense. Monumenta Germaniæ historica. Legum. Sextio II. Capitularia regum francorum, s. 321. Ofullständigt tryckt i Diplomatarium danicum, I:1, nr 122. För tidigare tolkning se exempelvis *Vogel, W.* a.a., s. 233.

⁴ *Annales Fuldenses*, ed. *Pertz-Kurze*, s. 78.

⁵ *Annales Bertiniani auctore Hincmaro*, ed. *Waitz, G.*, s. 124; *Chronicon Regionis*, ed. *Kurze, F.*, s. 106.

för vikingarnas aktivitet. Dessa framställs, något som främst betonats av P. H. Sawyer, som vildar, som grymma och omänskliga förföljare av kristenheten. De plundrar och bränner kyrkor, kloster, städer och byar, ödelägger och förvandlar stora områden till ohyggliga öknar. De mördar med hänsynslös grymhet män, kvinnor och barn eller bortför människor av båda könen, tar boskapen som byte eller tvingar folk och myndigheter att med enorma "danagälder" i silver och guld friköpa sig från brand och plundring.⁶ I en av dessa källor, som sannolikt skrivits omkring år 863 heter det: Frankrikes floder, och särskilt Seine, flyter ut i havet med ruttna lik av otaliga kristna och dess många öar är vita av benen från otaliga fångar.⁷ Dessa berättelser är utan minsta tvivel i mångt och mycket överdrivna. Överdrifterna får självfallet inte bestämma historieskrivningen. Kvar står dock en lång rad obestridliga fakta: krigståg, erövring, plundring och ödeläggelse av städer, kloster och kyrkor. De låter en eftervärld i huvudpunkter följa vikingarnas framfart och utvecklingen av deras aktivitet.

12

Under de två à tre första årtiondena av 800-talet synes vikingatågen i västerled ha varit mera enstaka företeelser. De har haft karaktär av tillfälliga strandhugg och plundringståg. Det karolingiska riket var under denna tid ännu starkt nog att skydda sig mot anfallen. Men de följande årtiondena blev en politisk upplösnings-tid för det karolingiska riket. Det av Karl den store grundade, av Ludvig den fromme fortsatta försvaret av Frankerrikets kust i norr förföll. Det var inte längre tal om att som tidigare på krigisk, politisk eller kyrklig väg vinna makt och inflytande i Danmark och söka skydda och behärska den nya handelsvägen mellan väst och öst. Initiativet övergick till danskarna. Danska krigs- och härjningståg gick mot frankerrikens kust och kuststäder och sträckte sig längs floderna långt in i de centrala delarna av rikena. Från 830-talets senare år fram till slutet av århundradet drabbades, som källmaterial av skilda slag visar, nära nog årligen olika och stora delar av de frankiska rikena av dessa. Sällan berättar källorna att vikingarna led nederlag eller ett misslyckande. De av vikingarnas framfart drabbade landområdena låg i huvudsak norr om en linje från Bordeaux och Toulouse i sydväst till Koblenz, Andernach och Frisland i nordväst, sålunda den långt större delen av de karolingiska rikena. Runt om i de karolingiska rikena

⁶ Dessa danagälder från Frankerriket har enligt Sawyer, a.a., s. 99, under senare delen av 800-talet beräknats — visserligen på lösa grunder — till den stora summan av 685 lb. guld och 43.042 lb. silver. Enligt Joranson, E., The danageld in France, s. 216, har sju av tolv, möjligen 13 frankiska danagälder uppgått till 39.700 pund silver och hela summan danagälder kanske åtminstone varit den dubbla, möjligen tredubbla. Därtill kommer danagälder från England.

⁷ Exempel i *Skyum-Nielsen, N.*, Vikingerne i Paris, Haderslev 1967.

hade vikingarna tidvis fasta läger och vinterkvarter. De nådde även, om också mera tillfälligtvis, till den Pyreneiska halvön och medelhavsländerna. År 844 intogs Sevilla utom kastellet och Lissabon plundrades. År 860 härjade de i Marocko och på Balearerna och tog vinterkvarter vid Rhones mynning i Camargue och plundrade Nîmes, Arles, Valence och även Pisa och andra italienska städer.

Förutom landsbygden vid eller i närheten av Frankerrikens stora floder drabbade vikingarnas framfart mängder av städer och kloster. Mer än ett femtiotal stora och små städer och mer än ett trettiotal kloster erövrades, plundrades och ofta nog nedbrändes av vikingarna. Bland de många städerna kan nämnas Hamburg, Quentowik, Rouen, Nantes, Bordeaux, Paris, Tours och Angers. Kung Godfreds hot i Karl den stores tid att hemsöka Aachen gick i uppfyllelse. En ny kung Godfred erövrade och plundrade Aachen år 882.¹

Samtidigt utsattes England för liknande härjning. De första vikingatågen riktade sig mot Englands västkust, Northumberland och Wessex, och även norska vikingatåg gick mot Wales och Irland. Senare, och senare än Frankerriket, blev det inre England ett mål för de danska vikingarna. Kyrkor, kloster och städer erövrades och plundrades, bland de senare London år 842, Canterbury år 850 och York 866. Samtidigt utkrävdes även här stora brandskatter.

Denna korta översikt av vikingarnas aktivitet i Västeuropa vilar på *Diplomatarium danicum* I:1, 789—1052² och på samtida annaler och krönikor. Detta stora källmaterial berättar uteslutande om vikingarnas plundringar, härjningar och ödeläggelser. I detsamma finns inga uppgifter om att vikingarna även varit köpmän. Källmaterialet är emellertid, som här tidigare framhållits, ensidigt och partiskt. Av dess tystnad — e silentio — om att vikingatågen även varit handelsfärder kan inte dras slutsatsen att de uteslutande varit krigs- och plundringståg. En närmare granskning av källmaterialets uppgifter ger emellertid svar på denna fråga.

Källmaterialets berättelser om vikingarnas plundringar, härjningar och ödeläggelser visar oförtydbart, att dessa främst har varit riktade mot Västeuropas handelsstäder och handelsorter. Vikingarna har erövrat, plundrat och ofta nog helt eller delvis nedbränt snart sagt alla dessa från Hamburg i norr till Bordeaux i söder vid Nordsjöns och Atlantens kuster och därjämte en mängd av dessa vid Frankerrikets och Englands stora floder.

En av de svårast drabbade handelsorterna i Frankerriket var Dorestad. Första gången utplundrade vikingar staden år 834, dödade och bortförde innevånare. Åren 835, 836 och 837 följde nya plundringar och förödelser av Dorestad och 846 nedbrändes staden. Efter dessa fem plundringar och förödelser har staden återupbyggts. Den enkla och tarvliga bebyggelsen underlättade återuppbyggnaden. En dansk flotta erövrade den år 857, en annan plundrade den vintern 863, dödade

¹ *Vogel, W.*, a.a., passim och den bifogade kartan.

² *Diplomatarium danicum* I:1. Om *Edictum Pistense* se ovan s. 61.

många frisiska köpmän och tillfångatog en inte ringa del av innevånarna.³ Vikingarnas plundring, ödeläggande och nedbrännande av en mängd av Västeuropas handelsstäder visar klart, att de inte varit köpmän. Kanske klarast framgår det av att deras anfall riktade sig mot Dorestad, medelpunkten för Västeuropas handel på Östersjöländerna. Under 29 år erövrade, plundrade och brände de denna stad sex eller sju gånger. Vikingar, som plundrar och bränner Dorestad och andra handelsstäder och handelsorter, var inga köpmän. Åsikten att vikingarna var köpmän är en ny romantisk uppfattning, tillpassad efter nutida historie-skrivnings allmänna uppfattning om handelns roll i historien. Handeln bedrevs under vikingatiden av en annan samhällsklass än vikingarna. Vikingarna var våldsmän. I själva verket var vikingarna köpmännens fiende nummer ett.⁴

Vikingatågen i västerled hade sin storhetstid under omkring ett århundrade, från omkring år 800 till början av 900-talet. I större skala upphörde de med vikingarnas fasta bosättning i England och Normandie. Det stora centrum för vikingarnas framfart blev efter denna tid Östersjöländerna, främst Gotland. De många mynt och skattefynden från 900-talet i gotländsk jord vittnar vältaligt om de strider som under 900-talet utkämpats på denna ö. Ett annat centrum för vikingarnas framfart blev helt naturligt den andra stora handelsorten i Östersjöländerna, Hedeby. Vikingahövdingar lyckades där svinga sig upp till ledande ställningar. En vikingahövding (princeps) Olof, som enligt Sven Estridsens uppgift till Adam av Bremen kom från Sverige, vann i början av 900-talet det danska riket. Hans son Gnupa och sonson Sigtryg residerade, som runstenarna från Vedelspang och Gottorp visar, i Hedeby eller i trakten kring Hedeby. När den senare regerat kort tid, säger Adam, berövade en annan hövding, Hardegon, som enligt Adam kom från Nortmannia, sannolikt Norge, honom riket.⁵ Dennes ättlingar har alltsedan denna tid, i mer än tusen år, varit Danmarks kungar eller drottningar.

³ Annales Bertiniani, ed. *Waitz, G.*, s. 9, 11, 12, 13, 48, 61; Annales Xantenses, ed. *Simson*, 9, 10, 15, 16; *Vogel, W.*, a. a., s. 68, 70, 72, 78, 117, 119, 129, 159, 195.

⁴ Redan i min uppsats Om det svenska och danska rikets uppkomst, *Hist. tidskr. f. Skåneland* 1921, s. 335—336, gjorde jag en åtskillnad mellan västeuropeiska köpmän — friserna och nordiska vikingar. De förra bedrev handel på Hedeby och Norden. De hämtade där Östersjöländernas och Rysslands i Västeuropa begärliga varor, främst slavar och pälsverk. De senare var åtminstone i regel inte mäktiga att bedriva en handel av samma art som Västeuropas köpmän. Det låg inte heller i deras intresse. Rov och plundring på Västeuropas kuster och land var för dem ett mera lönande näringsfång än fredlig handel. Denna min uppfattning, som länge lämnats obeaktad av historisk forskning, företrädes, så vitt jag kunnat finna, endast av Erik Lönnroth i den s. 47 anförda uppsatsen s. 16 från 1963. Med rätta skriver Erik Lönnroth: "Erst wenn wir einen radikalen Unterschied zwischen Wikingerzügen und friedlichem Verkehr machen — zwar damit einverstanden, dass dieselben Leute zu verschiedenen Zeiten Langschiffe und Handelsschiffe haben bemannen können — erst dann wäre uns eine Möglichkeit gegeben, eine ernste Diskussion über die Voraussetzungen der skandinavischen Expansion der Wikingerzeit anzufangen."

⁵ Se härom Curt Weibull, Sverige och dess nordiska grannmakter, s. 36, som framkallat en stor litteratur.

Andra källor ger kompletterande uppgifter. Enligt en samtida tysk källa, *Annales Corbeienses*, skall den tyske kung Henrik I år 934 ha underlagt sig danerna och i en något senare källa, *Widukinds Res gestae Saxonicae*, sägs, att kung Henriks krig skall ha lett till den danske kung Gnuvas kristnande och hans skattskyldighet till den tyske kungen. Enligt Adam skall kung Henrik ha bestämt, att en koloni av sachsare skulle bosätta sig i Hedeby. En av Hardegons efterträdare, Harald Gormsen, lät på runstenen i det monument han reste över sina föräldrar och sig själv, inrista, att han vann sig ”Danmark allt”. Med viss sannolikhet har man ansett, att i denna rikssamling även ingått Hedeby.

13

Många olika orsaker kan ha medverkat till att danska män vid tiden omkring år 800 började dra i viking till Västeuropa. Många av dessa orsaker förblir för en eftervärld okända. Men en av orsakerna och, som det förefaller, själva huvudorsaken till vikingatågen i västerled, kan gripas.

Under 600- och 700-talen berättar de samtida källorna inte om några vikingatåg till Västeuropa. Enbart från denna källornas tystnad kan man självfallet inte sluta, att några vikingatåg inte förekommit. Men detta torde dock varit fallet. Att inga vikingatåg, i varje fall av nämnbar betydelse, ägt rum under dessa århundraden framgår av källmaterialet. I ett brev till kung Aethelred av år 793 skriver Alcuin med anledning av vikingaanfallet mot och förstörandet av klostret på Lindisfarne: ”I nära 350 år har vi och våra fäder bott i detta vackra land, och aldrig förr har något så skräckinjagande skett i Britannien, som det vi nu fått utstå av ett hedniskt folk; inte heller hade man trott, att ett sådant fientligt anfall från havet kunnat ske.”¹ Uttalandet måste anses auktoritativt. Alcuin (omkring 735—804) var född i England, hade länge varit verksam där och levde sedan 782 vid Karl den stores hov. Han kände sålunda både England och Frankerriket och den lärde mannen var inte okunnig om dessa länders historia. Den angelsachsiska krönikan bekräftar också Alcuins uppgift. Den uppger, att 789 (787) kom de första skeppen med danskar till England.²

Vikingatidens början faller omkring år 800. Vid samma tid tillkom eller växte i betydelse den nya handelsvägen från Västeuropa över Nordsjön längs Eider och Trene till Hedeby och därifrån över Östersjön till Gotland och Birka och längs de ryska floderna till Kiev och de ryska marknaderna samt till Bysans. Detta

¹ *Diplomatarium danicum* I:1, nr 9 och även nr 6, 12, 15.

² *The Anglo-Saxon Chronicle*, ed. *Whitelock*, år 789 (787); *Steenstrup, J.*, *Normannerne*, I, s. 11; II, s. 7, 14. Om uppfattningen att de första vikingarna var norrmän se *Christensen, A. E.*, a.a., s. 125.

sammanfallande i tid, omkring år 800, mellan vikingatågens början och tillkomsten av den nya handelsvägen kan inte vara en tillfällighet.

Den nya handelsvägens tillkomst gav anledning till politiska förvecklingar och strider mellan Frankerriket och Danmark. Karl den store och Ludvig den fromme gjorde försök att behärska och skydda den. Samtidigt har vikingar gått till anfall mot det karolingiska rikets kusttrakter och den danske kungen Godfred hotat att gå i krig mot Karl den store. Under det karolingiska rikets upplösning från senare delen av Ludvig den frommes regering och de inre striderna mellan de olika rikena i England övergick initiativet, som här tidigare framhållits, helt till danskarna. De var oberörda av den samtida höga kulturen i Västeuropa och ett hedniskt barbarfolk. I ett var de dock överlägsna befolkningen och de styrande i Västeuropa. De kunde nära nog till fulländning konsten att föra krig, erövra och plundra städer, kyrkor och kloster. De visste också att försvara sitt land. Ett frankiskt krigståg och alla frankiska försök att vinna makt och inflytande i deras land misslyckades. Sin gräns mot Sachsen befäste de genom att börja bygga Danevirke.

Den nya handelsvägen mellan västra och östra Europa över sydliga Danmark öppnade nya och vida utsikter för danskarna. Den uppblomstrande handeln gav dem närmare kännedom om de rika kulturländerna i Västeuropa. Från Hollingstedt vid Trene och från Eiderns mynning började danska flottor följa den nya handelsvägen utmed det karolingiska rikets och Englands kuster och floder. Inte för att bedriva handel. Denna bedrevs av en annan samhällsklass, av köpmän. Rov och plundring, utkrävandet av stora tributer i silver och guld och bortrivande av egendom och av människor, som gjordes till trälar, blev för många av dåtidens danskar en ny näringsgren. Den visade sig utomordentligt lönande. Denna nya näringsgren gav upphovet till, var själva huvudorsaken till de danska och skånska vikingatågen. Det förfarande, på vilket danskarna utnyttjade den nya handelsvägen, gav vikingatågen i väster deras karaktär.³

Adam av Bremen skrev vid tiden omkring år 1070 om Nordens öar. Om Norge och norrmännen säger han: ”På grund av sitt lands fattigdom tvingas norrmännen att dra omkring i hela världen och genom sjöroveri hemföra vad andra länder

³ Olika gestaltade sig, som jag framhållit i min uppsats från 1921, vikingatågens karaktär i österled. Här fanns inga rika städer, kyrkor och kloster att plundra. De länder, där rikedom vinkade, låg långt borta i Ryssland och ännu längre. De var inte åtkomliga genom plundringar av den art, som vikingarna bedrev i väster. Här stod rikedom att vinna främst genom fredlig handel. Slav- och pälsdjursjakter förskaffade nordborna handelsvaror. De arabiska och bysantinska källorna berättar både om svenskarnas primitiva handel och om den högre utvecklade handel, utmärkt av handelstraktater med Bysans från 912 (911) och 945 (944), som vikingahövdingarna i Kiev bedrev. *Christensen, Aksel E.*, *Vikingetidens Danmark*, s. 151, 186, har uppfattningen, att skillnaden mellan vikingatågen i väster och öster mera beror på källornas olika art än på ett faktiskt olika framträdande av de nordiska långfararna i de två riktningarna. Uppfattningen synes mig inte vara tillfyllestgörande.

i rikt mått frambringar. På detta sätt råder de bot på sitt lands fattigdom.”⁴ Orden är skrivna mer än två århundraden efter de danska och skånska vikingatågen i västerled. Självfallet ger de ingen direkt kunskap om dessa. Men orden torde dock ge en bild även av dessas verkliga orsaker och karaktär.

14

Under slutet av 800-talet och början av 900-talet fick de danska vikingatågen till Västeuropa en ny karaktär. Vikingatågen blev emigration. Denna gick till Danelag i England och Normandie i Frankerriket och ledde till fast bosättning. Orsakerna till denna danska emigration kan inte med någon säkerhet fastställas. Allt källmaterial av något värde härför saknas. Fältet är fritt för mer eller mindre godtagbara sannolikheter. Det är sålunda möjligt, att denna emigration berott på överbefolkning i Danmark. Men även andra faktorer kan ha spelat en roll: bland annat inre oroligheter, politisk förföljelse och vunnen kunskap om att länderna i Västeuropa i vissa avseenden var av naturen mera gynnade än Danmark. Klimatet var mildare, åkrarna ofta mera givande, betet på ängarna saftigare. Endast *ett* kan fastställas. Emigranterna, som i historieskrivningen med orätt kallas ”vikingar”, bosatte sig i länder med en högre kultur än i Danmark. De började driva fredliga yrken, handel och hantverk. De blev kristna omkring ett århundrade tidigare än sina landsmän i Danmark. Efter en tid — hur lång kan inte avgöras — glömde de sitt eget språk. De blev engelsmän och fransmän.

Zusammenfassung

Es sind viele Versuche gemacht worden, die Frage nach der Ursache der Wikingerzüge zu beantworten. Seit langem hat man gemeint, die Hauptursache oder eine der Ursachen sei Übervölkerung in den nordischen Ländern gewesen. Die Auffassung gründet sich auf Sagen aus dem 11. und 13. Jht., die für die Beantwortung der Frage wertlos sind. Sie hat keine Stütze in Quellen aus der gleichen Zeit und steht im Widerspruch zu historischen Tatsachen. Mehr als ein halbes Jahrhundert andauernde Wikingerzüge führten zu keiner Auswanderung aus den angeblich übervölkerten Ländern und zu fester Ansiedlung in Westeuropa. Einen neuen Erklärungsversuch macht der englische Forscher H. P. Sawyer. Seiner Ansicht nach ist die Hauptursache der Wikingerzüge die Entwicklung des Schiffsbaus und der Segeltechnik im Norden gewesen. Erst im 8. Jht. sei es gelungen, Schiffe zu bauen, mit denen man die Nordsee und den Atlantischen Ozean befahren konnte. Sawyer betrachtet die Wikingerzüge nach Westeuropa als eine Erweiterung früherer, normaler Aktivität in nordischen Gewässern. Die Auf-

⁴ Magister Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum, ed. *Schmeidler, B.*, IV, kap. XXXI.

fassung verdient Beachtung. Sie stützt sich jedoch auf ausserordentlich schwaches Quellenmaterial.

Im vorliegenden Aufsatz baut der Verfasser auf anderen Faktoren als den früher angeführten auf. Einer dieser Faktoren ist die, verglichen mit den Verhältnissen im Frankenreich und in England, kulturelle und politische Rückständigkeit Dänemarks, ein anderer die Umlegung der Handelswege in den Jahrzehnten um 800. In dieser Zeit begann der Handel zwischen Westeuropa und den arabischen Ländern im Mittleren Osten seinen Weg über Südjütland, Hedeby, die Ostsee und die russischen Flüsse zu nehmen. Die Versuche Karls des Grossen und Ludwigs des Frommen, durch christliche Mission, Einmischung in Thronstreitigkeiten und Krieg Macht und Einfluss in Dänemark zu gewinnen, bringt der Verfasser damit in Zusammenhang. Den beiden Kaisern ging es darum, den neuen Handelsweg zu beherrschen und die auf diesem Weg Handel treibenden Landsleute zu beschützen. Der Beginn der Wikingerzüge fällt zeitmässig genau mit der Entstehung des neuen Handelswegs zusammen. Das kann kein Zufall sein. Die Dänen waren ein heidnisches Barbarenvolk, das die Kunst des Kriegführens bis zur Vollendung beherrschte. Raub und Plünderung am neuen Handelsweg entlang wurden zu einem neuen, lohnenden Erwerbszweig. Die Entstehung dieses neuen Handelswegs und die damit verbundenen neuen Erwerbsmöglichkeiten waren in Wirklichkeit die Hauptursache der dänischen und schonischen Wikingerzüge.

Nach der heute herrschenden Auffassung von den Wikingerzügen sollen diese auch Handelsfahrten und die Wikinger auch Kaufleute gewesen sein, die, so hat man gesagt, nur in gewissem Umfang von Plünderungen lebten. Dies ist nach Ansicht des Verfassers eine neue, romantische Auffassung. Die Frage nach dem Charakter der Wikingerzüge kann nur mit gleichzeitigen Angaben über den Handel und die Aktivität der Wikinger im 9. Jht. beantwortet werden. In dem reichen abendländischen Quellenmaterial gibt es vom ganzen 9. Jht. nur zwei Angaben über den Handel der Wikinger. Eine frühere Forschung hat diese Quellenstellen falsch gedeutet. Sie zeigen nicht, dass die Wikinger Kaufleute gewesen sind. Das Schweigen in diesem Punkt ist also total. Dennoch kann man keine ganz sicheren Schlüsse daraus ziehen. Entscheidend ist dagegen die Tatsache, dass die Wikinger über 50 Handelsorte und -städte im Frankenreich und mehrere auch in England geplündert und auch in Brand gesteckt haben. Dies traf u.a. Dorestad, den Mittelpunkt des westeuropäischen Handels mit den Ostseeländern. Zwischen 834 und 863 wurde Dorestad sechs- oder siebenmal von den Wikingern erobert, geplündert und niedergebrannt. Wikinger, die Handelsorte und -städte plündern und zerstören, sind keine Kaufleute. Sie sind Gewalttäter. Der Handel in der Wikingerzeit wurde nicht von Wikingern, sondern von einer anderen Gesellschaftsklasse, den Kaufleuten, getrieben. Ihre schlimmsten Feinde waren die Wikinger.

Um 900 herum änderte sich der Charakter der dänischen und schonischen Wikingerzüge. Sie wurden Emigration, vor allem nach England und der Normandie. Eines der Zentren für die Verwüstungen der Wikinger wurden jetzt die Ostseeländer, vor allem Gotland, der Mittelpunkt für den russischen und arabischen Handel. Die vielen Münzen- und Schatzfunde hier aus dem 10. Jht. sind vielsagende Zeugen der Kämpfe, die einst auf dieser Insel stattgefunden haben. Ein zweites Zentrum wurde Hedeby, der grosse Handelsort des Nordens. Ein schwedischer Wikingerhäuptling, Olaf, und ein wahrscheinlich norwegischer, Hardegon, schwangen sich zu führender Stellung empor. Sie wurden Könige in Dänemark.